

Research Paper

Reflecting the Personality and Issues of Women in Contemporary Afghan Poetry

Mahmoud Mehravaran¹*, Aref Hossein Ansari²

1. Ph.D. in Persian Language and Literature, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Qom University, Iran.
2. Master of Persian Language and Literature, Qom University, Iran.

Received: 2020/06/06

Revised: 2021/08/05

Accepted: 2021/09/23

Use your device to scan and read the article online

DOI:

10.30495/JZVJ.2022.25078.3260

Keywords:

Afghanistan, contemporary poetry, women, women's issues, social status of women in Afghanistan.

Abstract

Introduction: Since 1979 Afghanistan has been facing acute political, social and cultural developments such as the invasion of the Soviet army, the establishment of Soviet-backed Communist Quadrants, the sacred jihad against aliens and their expulsion from Afghanistan, the start of civil wars, the emergence of radical groups such as the Taliban, the Haqqani network, and al-Qaeda, Housing women and girls and closing school doors to them, migration, suicide and explosions have had profound and negative effects on the minds of the Afghan people, especially women. One of the highlights in today's Afghan poetry is the female character and issues of Afghan women.

Methods: In this article, the type of social look at women, the female personality, the impact of people's lives, customs, contemporary government behavior and developments on the fate of women and the like reflected in contemporary Afghan poetry is analyzed.

Findings: One of the unfortunate effects of this instability in Afghanistan was to marginalize women in society and politics and to disregard their rights and thus to victimize women in various ways. In addition to reflecting women's suffering oppression, poets emphasize women's emancipation and respect for their rights and they have rejected violence and humiliation against women and ridiculous views of the mass and sexism.

Citation: Mehravaran M, Ansari A H. Reflecting the Personality and Issues of Women in Contemporary Afghan Poetry. Quarterly Journal of Women and Society. 2022; 13 (49): 239-254.

DOI: 10.30495/JZVJ.2022.25078.3260

* **Corresponding Author:** Mahmoud Mehravaran

Address: PhD in Persian Language and Literature, Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Qom University, QOM, Iran.

Tell: 09123536276

Email: Mehravaran72m@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

Over the past 50 years, Afghan society has undergone many changes, including the invasion of the Soviet army, the establishment of communist governments, the jihad of the people against foreigners and their expulsion, the outbreak of civil wars, the emergence of extremist groups, the settlement of women and girls. And closing the doors of schools to them, migration and explosion has passed which has had a devastating effect on the minds of the Afghan people. One of the negative effects of this instability in Afghanistan was the marginalization of women from society and politics and the disregard for their rights, resulting in the victimization of women in various ways. In these developments, the institution of the family, especially women and girls, was severely damaged. Some of these problems and issues are reflected in contemporary literature, especially in the poetry of Afghan poets. The aim of this study was to identify the social problems of Afghan women, the type of poets' view of women and how this view is reflected in contemporary Afghan poems.

Methods

This research is descriptive-analytical. By examining the sources related to the history and events of Afghanistan in the contemporary period and its important events, as well as extracting samples of poems by contemporary poets, in accordance with the purpose of the research, we have studied and analyzed the subject. Contemporary Persian poetry of Afghanistan, as a part of the literature and culture of this country in various forms and in different periods, is a reflection of the culture of the people and a picture of their thoughts. One of the subjects that can be seen in this mirror is the image of a woman and how it reflects a woman's personality and her rights. The image of a woman means images and interpretations in the words of poets that show the position of

women in their thoughts and poetry. Most contemporary Afghan poets in their poems have reflected the theme of women, especially the problems, sufferings and social issues of Afghan women in their poems. By studying the collection of poems of these poets as well as other collections of poetry, many points about the subject of this research can be seen in them but in proportion to the volume of an article, samples of poets' poems that have dealt with this issue more openly and socially have been selected and analyzed.

Findings

Women's Poetry: One of the literary activities in Afghan society is the poetry of women poets. Women's poetry in Afghanistan is historically divided into two different periods in terms of the obvious differences between its poets for more than two and a half decades:

A. The period that started in 1978 and continues until the end of the seventies, era the emergence of the Taliban.

B. A period that began in the late 1970s and continues to this day (19), (20).

Women in Contemporary Afghan Poetry:

In the traditional society of Afghanistan, the status of women has not been and is not very high, but the view of contemporary and contemporary Afghan poets is positive towards women. They both praised women and reflected on women's pain and suffering. The first thing about a woman is the description and praise of her personality and her sacrifices. Khalilullah Khalili, Afghanistan's most famous contemporary poet, speaks highly of the great woman and the high position of the mother. In Khalili's view, woman is an honorable being, the cradle of education and the basis of life (16).

Invitation to know a woman:

Ignorance of a woman's human status and her value position in society has caused women to be subjected to cruelty, coercion and abuse of rights by the opposite sex. Most of these killings and violence are in

line with custom, tradition and petrified behavior. For this reason, poets and writers, as the conscious generation of society, know the reason for the humiliation of women and girls in society, in not knowing them properly, and invite others to think correctly and know the personality of women. The poets also spoke about the abilities of women and that women are not inferior to men not only in creation but also in work and activity in society and the family.

Encouraging women to learn and social activity:

In the words of poets, women are encouraged to learn, feel personality, self-knowledge and self-confidence and social activity.

Women's Social Issues:

Poets have also expressed the issues, sufferings and problems of Afghan women in their poetry. Some of these issues are:

Introversion and helplessness of women: Despite the humiliating look, superstitious customs and coercion of some sections of society, women in society are helpless and have no support. Poets have reflected such a state of women's lives in their poems. Freedom and captivity of women:

Addressing the issue of women's liberation by Afghan poets culminates in the deprivation of all women's rights and freedoms in society, culture and politics by Afghan fundamentalists, both during the jihad against the Russians and during the civil war. Had done and this deprivation of women's freedom in the dark days of the Taliban will eventually lead to violence and cruelty. Many Afghan-speaking Persian poets, such as Khalilullah Khalili, Mohammad Sharif Saeedi, and Qahar Asi, have written extensively on women's issues and their freedoms. Violence and injustice against women is another social phenomenon in Afghanistan and one of the topics of interest to poets. Violence and injustice is itself a form of feminism.

Discussion

One of the sources from which the cultural and social status can be obtained is literary texts. In the poems of today's Afghan poets, especially in the past years, various issues have been raised about women's personality and their problems, calamities and efforts, some of which we will address in this article.

Conclusion

Women in Afghan society have been oppressed, restricted and wronged for the past 50 years. The main reason for these restrictions was the unjust laws of the governments of the time against women, such as banning women from education and closing the doors of schools on them, especially during the Taliban era, and the absence of women in large communities such as sports and movie stadiums. By examining the poems of men and women poets of Afghanistan, one can get the image and status of women or all kinds of misogyny and praise of women from the bottom of their poems. With a close look at the poems and worldview of contemporary Afghan poets, one can critique social traditions, inequalities, fight against the traditional values of patriarchy, and express the oppression of Afghan women. Poets have always defended the violated rights of women, portraying the atmosphere of Afghan male-female relations as unfair and inhumane, and encouraging women to seek redress for their lost rights. The problems and limitations that women have gone through during these years are also reflected in the poems of poets.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

All subjects full fill the informed consent.

Funding

All financial resources and costs for research and publication of the article have been paid by the authors and no financial support has been received.

Authors' contributions

Design and conceptualization: Mahmoud Mehravaran, Aref Hossein Ansari
Methodology and Data Analysis: Mahmoud Mehravaran, Aref Hossein Ansari
Supervision and final Writing: Mahmoud Mehravaran, Aref Hossein Ansari

Conflicts of interest

The authors declared no conflict of interest.

مقاله پژوهشی

بازتاب شخصیت و مسائل اجتماعی زنان در شعر معاصر افغانستان

محمود مهرآوران^{۱*}، عارف حسین انصاری^۲

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران.

۲. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران.

چکیده

هدف: افغانستان از کودتای هفتم ثور (۱۳۵۷ه.ش) تا به امروز با تحولات سیاسی، اجتماعی چون هجوم ارتش شوروی، استقرار حکومت‌های چهارگانه کمونیستی، جهاد مردم علیه بیگانگان و بیرون راندن آنان، شروع جنگ‌های داخلی، ظهور گروه‌های تندرو طالبان، شبکه حقانی و القاعده، خانه‌نشینی زنان و دختران و بستن درهای مدارس به روی آنان، مهاجرت و انفجار، روبه‌رو بوده که تأثیرات ناگواری را بر اذهان مردم افغانستان به‌ویژه زنان برجای گذاشته است. از تأثیرات ناگوار این بی‌ثباتی در افغانستان، به حاشیه راندن زنان از عرصه اجتماع و سیاست و نادیده گرفتن حقوق آنان و در نتیجه قربانی شدن زنان به شکل‌های مختلف بود. یکی از موضوعات برجسته در اشعار امروز افغانستان، شخصیت زن و مسائل اجتماعی زنان است.

روش: در این مقاله، نوع نگاه اجتماعی به زنان، شخصیت زن، آداب و رسوم، رفتار حکومت‌ها و تحولات معاصر بر سرنوشت زنان و مانند آن‌ها که در اشعار شاعران معاصر افغانستان منعکس شده، به روش توصیفی و تحلیلی ارائه می‌شود.

یافته‌ها: این تحولات سیاسی و اجتماعی در اشعار شاعران معاصر بازتابی گسترده دارد. شاعران، علاوه بر بازتاب رنج‌ها، آسیب‌ها، مظلومیت و ستم‌دگی زنان، بر آزادی زنان و رعایت حقوق آنان تأکید دارند و خشونت و تحقیر علیه زنان و دیدگاه‌های تحجرآمیز توده و زن‌ستیزی را نفی کرده‌اند.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۱۷

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۵/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۰۱

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

10.30495/JZVJ.2022.25078.3260

واژه‌های کلیدی:

افغانستان، شعر معاصر، زن، مسائل زنان، وضعیت اجتماعی زنان افغانستان

* نویسنده مسئول: محمود مهرآوران

نشانی: دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران

تلفن: ۰۹۱۲۳۵۳۶۲۷۶

پست الکترونیکی: Mehravaran72m@gmail.com

قسیمی نیز در مقاله «بازتاب اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در شعر معاصر افغانستان» به مهم‌ترین موضوعات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که در شعر معاصر افغانستان مطرح شده، پرداخته است (۱۰).

با جست و جویی در پژوهش‌های موجود، در هیچ یک از این نوشته‌ها و دیگر نوشته‌های مربوط به ادبیات افغانستان، موضوع مقاله حاضر دیده نمی‌شود. این مقاله چگونگی نگاه و نگرش شاعران به زن و مسائل و دردها و رنج‌های زنان مظلوم افغانستان را که در سروده‌های شاعران معاصر این کشور بازتاب یافته، بررسی و تحلیل می‌کند.

روش و ابزار پژوهش

این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی است. با بررسی منابع مربوط به تاریخ و حوادث افغانستان در دوره معاصر و رویدادهای مهم آن و نیز استخراج نمونه‌هایی از اشعار شاعران معاصر، در تناسب با هدف پژوهش، به بررسی و تحلیل موضوع پرداخته‌ایم. بیشتر شاعران معاصر افغانستان، در سروده‌های خود موضوع زن به‌ویژه مشکلات، مصائب و مسائل اجتماعی زنان افغانستان را به گونه‌ای در سروده‌های خویش منعکس کرده‌اند اما متناسب با حجم یک مقاله، اینک نمونه‌هایی از اشعار شاعران که آشکارتر و اجتماعی‌تر به این موضوع پرداخته‌اند، برگزیده و تحلیل شده است.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر برای شناخت شخصیت زنان افغانستان و بیان مسائل و مشکلات اجتماعی آنان، در نگاه هنرمندان و شاعران و چگونگی بازتاب این نگاه در سروده‌های معاصر افغانستان انجام شده است.

بحث و بررسی

نگاهی به وضعیت اجتماعی، اوضاع فرهنگی و شعر زنان افغانستان

افغانستان در چهار دهه اخیر تحولات مهم و خونباری را سپری کرده است. پس از خروج نیروهای شوروی از افغانستان، حکومت به دست مجاهدین افتاد اما در میان آنان نیز اختلاف و درگیری بود تا این که طالبان در میانه‌های دهه ۱۳۷۰ کنترل بیشتر مناطق افغانستان را به دست گرفتند. آنان با یورش ائتلاف بین‌المللی به رهبری آمریکا در سال ۱۳۸۰ خورشیدی حکومت را از دست دادند. در دسامبر ۲۰۰۱، شورای امنیت سازمان ملل متحد، نیروهای بین‌المللی کمک به امنیت (ایساف) را مأمور کمک به حفظ امنیت و دولت جدید افغانستان به ریاست حامد کرزی کرد. افغانستان در

ادبیات مجموعه‌ای از اندیشه‌ها و تجربیات و آینه فرهنگ جامعه است که با نگاه عاطفی و زبان هنری خلق می‌شود. زندگی شخصی و اجتماعی و دنیای پیرامون شاعر از عوامل مؤثر بر اندیشه او هستند و شاعر به عنوان فرزند اجتماع طبعاً در برابر رویدادهای جهان و زندگی اطراف خود بی‌اعتنا نیست. شعر فارسی به عنوان بخشی از این ادبیات به شکل‌های گوناگون و در دوره‌های مختلف انعکاسی از فرهنگ مردم و تصویری از اندیشه‌های آنان است. یکی از موضوعاتی که در این آینه می‌توان دید، سیمای زن و چگونگی انعکاس شخصیت زن و حقوق اوست. منظور از سیمای زن، تصویرها و تعبیری در کلام شاعران است که جایگاه زن را در اندیشه و شعرشان نشان می‌دهند.

جامعه اسلامی افغانستان در ۵۰ سال گذشته حوادث، دگرگونی‌ها و مصائب فراوانی را سپری کرده است. در این تحولات نهاد خانواده به‌ویژه زنان و دختران آسیب‌ها و رنج‌های فراوانی را متحمل شده و در چند دهه اخیر مشکلات فراوانی را پشت سر گذاشته‌اند. بخشی از این مشکلات و مسائل و مصائب در ادبیات معاصر به‌ویژه در شعر شاعران افغانستان منعکس شده است؛ زیرا بیان و نگاه هنرمندانه شاعران هم ماندگار است و هم از عمق وجود سرچشمه می‌گیرد و هیچ گونه منافع فردی یا گروهی و نیز تحریفی در آن‌ها دیده نمی‌شود. این پژوهش در پی پاسخ به این مسأله است تا بداند مهم‌ترین مشکلات و موضوعات در حوزه زنان افغانستان در چند دهه اخیر چه بوده و این مشکلات و مسائل و شخصیت زنان در شعر معاصر افغانستان چگونه بازتاب یافته است.

پیشینه پژوهش

درباره ادبیات معاصر افغانستان اعم از نظم و نثر، کتاب‌ها و نوشته‌هایی موجود است. برخی درباره داستان معاصر افغانستان و موضوعات و خصوصیات آن است؛ از جمله نویسندگان مقاله «بازنمایی سیمای زن در داستان معاصر افغانستان با تکیه بر رمان نقره، دختر دریای کابل» با هدف بررسی جایگاه اجتماعی و نقش زن افغانستانی در داستان نویسی معاصر فارسی این کشور، به بررسی رمان مذکور به شیوه تحلیل گفتمان پرداخته‌اند و پس از معرفی روش پژوهش و مبنای نظری فرکلاف، تحلیل متن را در سه مرحله پی گرفته‌اند (۲۵). برخی نیز درباره شعر افغانستان و ویژگی‌های ادبی، تصویری و مضامین آن است. میرشاهی در کتاب «شعر زنان افغانستان» که مجموعه‌ای از مقالات است، به معرفی برخی از زنان شاعر افغانستان و ویژگی‌های ادبی و محتوایی شعر آنان پرداخته است (۱۸).

گردید؛ در نتیجه در بسیاری از مناطق، مکاتب دخترانه از بین رفت و دختران دیگر نتوانستند تحصیلاتشان را ادامه دهند. دوره سیاه طالبان، منفورترین دوره برای مردم افغانستان خصوصاً زنان و دختران به شمار می‌رود؛ چرا که در این دوره سیاه، زنان حتی از حق بیرون آمدن و کارکردن و هم‌صحبت شدن با مردان غیر فامیل نیز محروم شدند. حضور در اجتماع بدون روسری و محرم نیز ممنوع شد. از این روی در دوره نخست به شاعران کمتری برمی‌خوریم. از میان شاعران زن تنها نام پروین پڑواک، عارفه بهارت، بهار سعید، لیلا صراحت روشنی، خالده فروغ، نادیه فضل، خالده نیازی، ماهرخ نیاز، ثریا واحدی، راحله یار و حمیرا نکهت دستگیرزاده، بر صفحات نخست جراید و کتاب‌ها دیده می‌شود (۱۸)، (۱۳)، (۲۷).

دوره دوم از اواخر دهه هفتاد شروع شده و تاکنون جریان دارد. کار مطالعه شعر این دوره در داخل افغانستان اندکی سخت است؛ چرا که در افغانستان خصوصاً شهر کابل، البته با توجه به استثنائات، شاعر نوظهوری نمی‌توانیم پیدا کنیم. شاعران زن هرچه بوده، در طول سال‌های جنگ به غربت پناه برده‌اند و آنچه هم مانده‌اند، در دایره دوره نخست قرار می‌گیرند.

یافته‌ها

زن در شعر معاصر افغانستان

در جامعه سنتی افغانستان مقام زن را چندان والا نگاه نداشته‌اند و نمی‌دارند اما نگاه و بینش شاعران معاصر و امروزی افغانستان در قبال زنان مثبت است. آنان هم به ستایش زن پرداخته و هم دردها و رنج‌های زنان را منعکس کرده‌اند که برخی از آن‌ها را در ادامه ذکر می‌کنیم.

هدف نخست: شخصیت زنان افغانستان

در این موضوع، به توصیف شخصیت زنان، دعوت به شناخت درست زن، تشویق و ترغیب زنان به شکوفایی و فعالیت اجتماعی و دست آوردهای زنان افغانستان از نگاه شاعران پرداخته می‌شود.

توصیف شخصیت زن

نخستین مطلب درباره زن، طبعاً توصیف و ستایش شخصیت و فداکاری‌های اوست. استاد خلیل‌الله خلیلی، مشهورترین شاعر معاصر افغانستان، در شعرش بسیار از مقام شامخ زن و جایگاه بلند مادر می‌گوید. در نگاه خلیلی زن موجودی شریف، گهواره تربیت، اساس زندگی و... است:

بر اساس زن بنای زندگی است
آفرینش را ازو فرخندگی است
دل ازو، دانش ازو، دنیای ازو

حال حاضر در عین حال که با مقاومت مسلحانه طالبان و گروه‌های دیگری همچون شبکه حقانی در پاکستان و داعش درگیر است به کندی و با حمایت جامعه بین‌المللی در حال بازسازی است (۶)، (۸)، (۲۰)، (۱۱)، (۱۷).

زنان افغانستان در ادبیات و تاریخ گذشته این کشور، از جایگاه والایی برخوردار بوده‌اند. حتی در دوران ظاهرشاه (۵۰ سال قبل) نیز، زنان از حقوق والای انسانی و شهروندی برخوردار بودند؛ اما با شروع جنگ‌های داخلی افغانستان به خصوص بعد از کودتای ثور و ظهور قشون سرخ شوروی و حکومت‌های دست‌نشانده آنان و ظهور گروه طالبان، ارزش و جایگاه انسانی و حقوقی زنان کاملاً نادیده گرفته شد. البته بسیاری از ستم‌ها و حق‌کشی‌ها در مورد زنان، ریشه در گذشته و آداب و رسوم و باورهای قومی و سنت‌های غلط محلی مردم دارد؛ مانند ارث نبردن دختر از میراث پدر، شوهر دادن زن بیوه به اقوام نزدیک شوهر و در صورت نبود آن بیوه ماندن تا آخر عمر، مطالبه نکردن حق‌المهر پس از مرگ او و ممنوع کردن طلاق که همگی با موازین اسلام ناسازگار است (۳۱)، (۳۲). برای مثال و برای آشنایی بیشتر با وضعیت فرهنگی و حقوق زنان افغان، وضع زنان در دوره طالبان را به اختصار بیان می‌کنیم. طالبان دیدگاه و معیارهای ویژه‌ای در باره زنان داشتند که مبتنی بر چهار عنصر بود: «۱- ممنوعیت اشتغال زنان مگر در بخش بهداشت و درمان؛ ۲- تعطیل موقت تحصیل زنان تا زمان تهیه مواد درسی مناسب (منظور از مواد مناسب، احتمالاً متن دینی است نه متن علمی روز)؛ ۳- وضع مقررات شاق برای پوشاک مردان و زنان؛ به این صورت که زنان باید برقع بپوشند و مردان ریش بگذارند، موی را نیارایند و دستار ببندند. ۴- اعمال نظارت شدید بر رفت و آمد زنان در بیرون از منزل به نحوی که زنان همواره از مردان بیگانه، دور یا در معیت خویشاوند خود باشند» (۲۴).

یکی از فعالیت‌های ادبی در جامعه افغانستان، سروده‌های زنان افغانستان است. شعر زن در افغانستان از نظر تاریخی و به لحاظ تفاوت‌های آشکاری که میان شاعران آن در بیش از دو و نیم دهه دیده می‌شود، به دو دوره مختلف تقسیم می‌گردد:

الف. دوره‌ای که از (۱۳۵۷ ه.ش) شروع شده تا اواخر دهه هفتاد یعنی ظهور دوره طالبان ادامه می‌یابد.

ب. دوره‌ای که از اواخر دهه هفتاد آغاز شده و تا حال جریان دارد (۱۸)، (۲۰).

بررسی شعر زن در دوره نخست نیازمند مطالعه اوضاع اجتماعی و سیاسی در آن دوره است؛ زیرا بعد از کودتای هفت ثور (۱۳۵۷ ه.ش) تحولات شگرف و عمیقی در حیات سیاسی افغانستان پدید آمد. جنگ‌های خونین در نقاط مختلف میهن آغاز گردید. افغانستان به میدان جنگجویان داخلی و خارجی مبدل

نخستین واژه‌ها و نخستین سروده‌ها و ترانه‌ها را با لحن و تغنی از مادر می‌آموزد. از این نظر، مادران نخستین آموزگاران زبان‌اند و نخستین ملکه‌های هنری و ادبی را در وجود کودکان بیدار می‌سازند:

«مادرم از قبیله سبز نجابت بود/ و با زبان مردم بهشت سخن می‌گفت/ چادری از بریشم ایمان به سر داشت/ قلبش به عرش خدا می‌ماند/ و من صدای خدا را / از ضربان قلب او می‌شنیدم/ و بی آن که کسی بداند/ خدا در خانه ما بود/ ... / مادرم با گریه آشنا بود/ مادرم از مصدر گریستن، هزار واژه اشتقاقی دیگر می‌ساخت/ مادرم با هزار زبان/ مفهوم تلخ گریستن را/ به حافظه تاریک چشم‌های خویش سپرده بود/ و چشم‌های مادرم / - آینه‌های تجلی خدا - / حافظه خوبی داشتند/ مادرم، سنگ صبوری بود/ وقتی پدرم/ کشتی کوچک اندیشه‌اش را بادبان می‌افراشت/ و بر شطاً سرخ خشم می‌راند/ مادرم به ساحل صبر، پناه می‌برد/ و اشک‌هایش را با گوشه‌های چادرش پاک می‌کرد و با خدا پیوند می‌یافت/ ... / پدرم وقتی دستار غرورش را به سر می‌بست،/ در چهار دیوار کوچک خانه ما امپراتوری کوچک او آغاز می‌گشت/ و آنگاه آزادی را - که من بودم - / و زندگی را - که مادرم بود - / شلاق می‌زد/ و به زنجیر می‌بست،/ روان مادرم شاد/ که با این حال خدا را شکر می‌کرد/ و در حق پدرم می‌گفت: / «خدا سایه او را از سر ما کم نکند» (۲۲).

دعوت به شناخت زن

عدم شناخت و آگاهی نداشتن از مقام انسانی زن و جایگاه ارزشی او در جامعه باعث شده است که زنان مورد بی‌مهری، اعمال زور و تضییع حق از سوی جنس مخالف (مرد) قرار بگیرند. از سویی بیشتر این حق‌کشی‌ها و خشونت‌ها، با عرف، سنت و رفتارهای تحجرآمیز همسوست. به همین دلیل شاعران و نویسندگان به عنوان نسل آگاه جامعه، علت خوارداشت‌های زنان و دختران را در اجتماع، در نشناختن درست آنان می‌دانند و دیگران را دعوت می‌کنند که به‌درستی ببینند و شخصیت زن را بشناسند. شاعران هم‌چنین از توانایی‌های زنان نیز سخن گفته‌اند و این که زنان نه تنها در خلقت بلکه در انجام کار و فعالیت در اجتماع و خانواده کمتر از مردان نیستند. شعر زیر از لینا روزبه حیدری از رجزخوانی زنی می‌گوید که بر توانایی‌ها و نقش زن در روی زمین تاکید می‌کند. از جامعه‌ای یاد می‌کند که زن را سیاه‌سر (بدبخت و ضعیف) می‌پندارد در حالی که زن، مادر زمین است و بقای نسل بشر از برکت اوست:

من آتشم، به گریه من تو نگاه مکن
عمر مرا به حبس حضورت تباه مکن
پرواز می‌کنم به دو بال شکسته‌ام

هم نهان ما و هم پیــــدا ازو
عشق با زن زندگی بنیاد کرد
این کهن معموره را آباد کــــرد...
آنچه مردان شرف کردند نام
معنی‌اش یک حرف باشد والسلام
این شرف تعظیم ناموس زن است
آنکه دل را جان و جان را مامن است
جوهر شمشیر مرد است این شرف
آزمون صد نبرد است این شرف (۱۶)
باور بامیک از شاعران فعال و برجسته افغانستان است که در بیشتر سروده‌هایش از بی‌ثباتی حکومت و کم‌کاری‌های دولت مردان و از عرف و عادات ناپسند و افکار تحجرآمیز و زن ستیز که دامن‌گیر جامعه است، انتقاد می‌کند. او «ناقص عقل بودن»، «جنس دوم بودن»، «نصف مرد بودن»، «آفریدن زن از دنده چپ مرد»، «ابلیس دانستن و حيله‌گری» و «بی‌وفا بودن» زن را مردود دانسته و سزاوار شأن و جایگاه زنان نمی‌داند؛ به جای آن‌ها زن را «منبع سعادت و فیض و عطوفت»، «کوهی از سخاوت و احسان»، «کانون مهر و عاطفه و صلح»، «مادر و خواهر و سرچشمه حیات» معرفی می‌کند. او به قداست و پاکی زن اشاره دارد و بهشت را زیر پای مادران می‌بیند.

زن منبع سعادت و فیض و عطوفت است
زن کوهی از سخاوت و احسان پیهم است
زن مادر است و خواهر و سرچشمه حیات
کانون مهر و عاطفه و صلح، گفتم است
از دامن زن است که پرواز ممکن است
از دامن زن است که معراج آدم است (۴)
یحیی جواهری با همان مضمون بالا، سیما و موقعیت زن را این چنین معرفی می‌کند:

زن، وزیر و زن، مشاور، زن پری، زن پادشاست
مرد می‌میرد برای زن اگر زن، باوفاست
جان من زن را مزین حتی تو با یک شاخه گل
زن، خودش زیباترین گل در گلستان خداست
خانه از لبخند مهرآمیز زن گردد بهشت
عشق حوا میوه ممنوعه آدم ریاست
پارسا زن، شاه هفت اقلیم سازد مرد را
دست کدبانوی منزل، پنج انگشتش طلاست
پارسایی‌های زن، هر تلخ را شیرین کند
خوش به حال مرد اگر محبوبه او پارساست (۱۴)
مادر در شعر شاعران معاصر، مقدس است و ارجمند. شعر معروف «تصویر بزرگ، آینه کوچک» سروده پرتو نادری درواقع حرف دل هر بانوی افغانستانی را به تصویر کشیده است. انسان،

بانو! نه شب، نه روز، نه خواب ستاره‌ها
بنشین درون خانه به دیوار قصه کن
از شنبه‌ها که اول هفته‌ست بی‌صدا
تا جمعه‌های تیره تکرار قصه کن
بانو چو شهرزاد به تدبیر قصه‌ات
برخیز و با زمانه ناکار قصه کن (۹)
خانم تکتیم حسینی نیز دختران را به آینده درخشان و زندگی
پر از عشق و پاکی فرامی‌خواند:

دختر بافنده! رؤیاهات را محکم بیاف
در ترنج و رنج، عرش و فرش را برهم بیاف
بر گلیم چرت‌های پاره، دارت می‌زنند
تیغ را بردار و خواب فرش ابریشم بیاف
اشک شیرین، چشم لیلا، غمزه گردآفرید
عشق و عصمت را زلیخایی‌تر از مریم بیاف
بیدلی کن، بر خیالاتی که می‌بافی بخند
فرخی شو، حله‌ای با تار و پود غم بیاف
زندگی را آرزو کن، آرزو را زندگی
ریشه ریشه، واژه واژه عشق راه تکتیم! بیاف (۵)
در شعر زیر، یحیی جواهری با اشاره به اصل خودشناسی (زن
بودن) شکوفایی بشر را مشروط به حضور فعال زن در اجتماع
می‌داند؛ زیرا روزگار خوب مردان نیز منوط به حضور و نشاط زنان
است:

با خدا همسایگی کن، با مسیحا گپ بزن
جز نساء، شالوده محکم ندارد زندگی
فصل‌های آفرینش، بی تو کی دارد بهار
تو نباشی یک گل مریم ندارد زندگی
جلوه کن بانو، تو از ته‌میننه کمتر نیستی
تا تو پشت پرده‌ای، رستم ندارد زندگی (۱۵)

هدف دوم: بازتاب مسائل و مشکلات زنان افغانستان

در این بخش به بازتاب مسائل، مصائب و مشکلات زنان
افغانستان در بیان شاعران می‌پردازیم.

درونگرایی و بی‌پناهی زن

با وجود نگاه تحقیرآمیز، آداب و رسوم خرافی و زورگویی برخی
اقشار جامعه، زنان در جامعه، بی‌کس و بی‌پناه‌اند و هیچ تکیه‌گاهی
ندارند. شاعران چنین وضعیتی از زندگی زنان را در اشعارشان
بازتاب داده‌اند. شکریه عرفانی از زنی می‌گوید که شوهرش سرباز
وطن است؛ او احساسات غریبانه و تنهایی آن زن را چنین بیان
می‌کند:

بر من تو رحمتی ز همان جنس چاه مکن
آری، حوای پاک بهشتم ز ابتدا
آدم تویی، مرا تو غریق گناه مکن
من مادر زمین و تو خوانی سیاه سرم!
این عزت مرا تو به زعمت سیاه مکن
آری تمام نسل تو از برکت منست
تو فخر بر تفنگ و کمان و کلاه مکن
پاکم، زلال و ساده ولیکن مقدسم
زن ماندن مرا تو به ضعف اشتباه مکن (۲۶)
باور بامیک شاعر منتقد اجتماعی است؛ وی دیدگاه‌های
تحریرآمیز و ناروا در مورد زنان را نفی می‌کند و به جای آن‌ها زن
را «منبع سعادت و فیض و عطوفت»، «کوهی از سخاوت و
احسان»، «کانون مهر و عاطفه و صلح»، «مادر و خواهر و
سرچشمه حیات» معرفی می‌کند. او در شعرش، به «قداست و
پاکی زن» ایمان دارد و «بهشت را زیر پای مادران» می‌بیند و در
شعر زیر زن را این‌گونه می‌شناساند:

ای زن! حقت به مثل حق ما مسلم است
هرچه که حق ماست، به تو هم فراهم است
با کی بود صلاحیت داوری که زن
یا کُلِّ آدم است و یا نیم آدم است؟
از کیست این مقوله افسانوی که او
از گرده چپ است و یکی استخوان کم است؟
زن منبع سعادت و فیض و عطوفت است
زن کوهی از سخاوت و احسان پیهم است
زن مادر است و خواهر و سرچشمه حیات
کانون مهر و عاطفه و صلح، گفتم است
از دامن زن است که پرواز ممکن است
از دامن زن است که معراج آدم است (۴)

ترغیب زنان به آموختن و فعالیت اجتماعی

در سخن شاعران، زنان به آموختن، احساس شخصیت،
خودشناسی و اعتماد به نفس و فعالیت اجتماعی ترغیب و تشویق
می‌شوند. متأسفانه هنوز نیز در این جامعه اعتماد به نفس، از اوان
کودکی از زنان گرفته می‌شود. در شعر زیر خانم نکهت
دستگیرزاده، زنان را به بالندگی و خودشکوفایی فرامی‌خواند:

بانو! چو شهرزاد به تکرار قصه کن
از تیرگی عادت و آزار قصه کن
از دست‌های نازک بی‌همصدای خود
در همصدایی شب تبار قصه کن
بانو! به خواب روز اگر آمدی به سهو
آویخته ز شاخ نگون‌سار قصه کن

در این هوای شکوفایی دلیل پنجره بستن چیست؟ (۲۸) قهار عاصی شاعر تاریخ‌ساز و مطرح در عرصه اجتماع و فرهنگ و ادبیات افغانستان، از یک طرف، قداست و پاکی زنان را وصف می‌کند و از نبود آزادی زنان که حتی حرف‌های‌شان با درخت‌های دم دروازه خانه‌شان نمی‌توانند بگویند، سخن می‌گوید و از سوی دیگر، با ابراز هم‌دلی و هم‌دردی با آنان، شکوه سر می‌دهد:

«روز با آینه‌ای / شب با گل وحشی و رؤیای یک باغچه
رؤیایی / عشق را / جلوه می‌آرایی / نازنین! / چقدر تنهایی! / گفتمی -
هایت را / حتی / با درخت دم دروازه‌تان / گفته می‌توانی ... /
نازنین! / چقدر تنهایی!» (۳). عاصی دلباخته و عاشق آزادی است. آزادی در تمام اشعار او پررنگ است (۳۶). او آزادی را همچون مادر می‌داند: «به تو می‌اندیشم آزادی! مثل قویی که به جفتش / مثل تشنه که به آب / به تو می‌اندیشم ... / ای آزادی! ... / به تو می‌اندیشم / به تو ای باغچه بستر بسیار شهید / ای مادر!» (۳).

یکی از نکات دیگری که دامن‌گیر و مانع آزادی زنان و رسیدن به جایگاه انسانی آن‌هاست، عرف و عادات و سنت‌های ناپسند در جوامع اسلامی است. در جامعه سنتی افغانستان نیز زنان همیشه از این سنت‌های تحجرآمیز رنج می‌بردند، فرصت ادامه تحصیل و سوادآموزی را نداشتند و نمی‌توانستند همپای مردان در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت کنند (۳۳)، (۳۲)، (۳۴).

بخشی از این محدودیت‌ها به دلیل برداشت غلط از تعالیم دین اسلام است. در موضوع دست و پاگیری آداب و رسوم نابجا، در شعری، پرتو نادری به فضای مردسالاری اشاره دارد و از حاکمیت تنگ عرف و عَنَنَات (آداب و رسوم) مردم که در جامعه و مخصوصاً بر زنان سایه افکنده، سخن می‌گوید که همه بازگو کننده آلام و مصائب آن‌هاست:

«بامدادی با پدرم رفتم / تا گل‌دسته اندوهی را / که در چشم‌هایم
شگفته بود / بر مزار مادرم بیفشانم / فریاد برآوردم / مادر! مادر!
مادر! / در سکوت چشم‌های پدرم خواندم / بیچاره زن / هنوز از پدرم
می‌ترسید» (۲۳).

یکی از شاعرانی که در باره آزادی و حقوق زنان بیشتر سخن گفته، خلیل‌الله خلیلی است. استاد خلیلی به زنان توجه ویژه‌ای داشت و خواستار تغییر شرایط زندگی آنان بود. او در اشعارش خطاب به زنان می‌گوید: «پیشینان گذشتند و تاریخی با عظمت و پر افتخار به جا گذاشتند. اکنون وقت آن فرارسیده که باید بر آن طرح نو افکنند. هیچ کجا مشعل دین را فرو مگذار. پرده اوهام را از میان بردار و نگین دین را از نقش خرافات پاک کن. از دین خداوند و آیین پیامبر به دور از خرافات و اوهام پیروی کن.» خلیلی بر این باور است که برداشتن روبند و پیچه، هیچ منافاتی با دینداری ندارد (۱۶)، (۵).

«... یارم! / زنی که به سربازی دل می‌سپارد چه اندازه تنه‌است / باید تنت را از میدان جنگ پس بیاوری برایم / دست‌های تو برای بازی با گلوله‌ها و ماشه‌ها / ساخته نشده بودند / حسرت زبان تب - دارت / سرگردان تمام کوچه‌ها و درخت‌های زمینم کرده است» (۱۴).

اشعاری دیگر نیز بیان‌گر احساسات درونی و درونگرایی زنان است. وقتی زن تنها می‌ماند به دردها و رنج‌های خود می‌پردازد، احساسات خود را بیان می‌کند و از رنجی که بر او رفته است، شکوه می‌کند. لینا روزبه حیدری در شعر «سوگوری‌ام» همین محتوا را دنبال کرده است:

در شـور انهدام خودم، انتحاری‌ام
از حس رحم خویش، به خود مسخ عاری‌ام
تریاک تیره‌ام به رگ رنج‌پار خود
شادم به غم چکیده هر درد و خواری‌ام
در نقشه زمین و زمان، گم شدم چنین
کز سبب و آدم و جبروتش، فراری‌ام
حذفم نما به مهر، ز قاموس زندگی
در انتظار مرگ، خـودم، افتخاری‌ام (۲۶)

آزادی و اسارت زنان

پرداختن به مسأله آزادی زنان به‌وسیله شاعران افغانستان زمانی به اوج می‌رسد که بنیادگرایان افغان چه در زمان جهاد علیه روس‌ها و چه در زمان جنگ‌های داخلی، همه حقوق و آزادی‌های زنان را در عرصه اجتماع، فرهنگ و سیاست سلب کرده بودند و این سلب آزادی زنان در زمان سیاه‌طالبان، در نهایت خشونت و بی‌رحمی بروز می‌یابد. در این زمینه، بسیاری از شاعران فارسی‌گوی افغانستانی، در داخل و خارج در خصوص مسائل زنان و آزادی‌های آنان اشعار قابل توجهی سروده‌اند. سعیدی در شعری، روزگار زنان افغانستان را به صورت تلویحی به روزگار سیاه تشبیه می‌کند. شب، نمادی از سیاهی و بدروزی در عرصه زبان و ادبیات فارسی است و از طرف دیگر، زنان را برای به دست آوردن آزادی تحریک و تشویق می‌کند.

شب است، داد بزن بانو! سکوت سرد سترون چیست؟
صدا، صداست که می‌ماند، دلیل حنجره بستن چیست؟
تمام پنجره‌های کور، میان گور خودت مانندی
و هیچ‌گاه نفهمیدی، فروغ، آینه، روزن چیست
شب است، با نخ آوازت بدوز پرچم عصیان را
و گرنه ماندن و پوسیدن میان رشته و سوزن چیست؟
تمام منطق اینان را که بر غروب تو می‌خندد
شکافتم و نفهمیدم که پیش منقش‌شان زن چیست
هوای تازه و بارانی، درون باغچه می‌پیچد

پنهان کردن هویت و ارزش قائل نشدن برای زنان و دختران

در میان بیش تر مردم عادت بر این است که در هنگام یادکردن و نام گرفتن از زنان و دختران در حیات و ممانشان کلمات و اصطلاحاتی همچون سیاه سر، مادرِ فلانی، همسر فلانی، خواهر فلانی استفاده کنند. در کارتهای عروسی و اعلانات فوتی نیز ترکیباتی مانند دوشیزه فلانی، مرحومه فلانی و همسر و مادر فلانی را به کار می‌برند. مثلاً در خانواده‌ها، زنان با عنوان عیال و مادر اولاد یاد می‌شوند و حتی اگر مردی خانم خودش را مورد خطاب قرار دهد به نام پسر و دختر خودش صدا می‌زند. اما در این میان کلمه «سیاه سر» جایگاه و کاربرد بیشتری در اجتماع دارد. کلمه «سیاه سر» آمیخته از کلمات «سیاه» و «سر» است و معنای تیره‌روزی و سیه‌بختی، بدشگون و نامیمون را می‌رساند. این اصطلاح را که ریشه در ادبیات عامه دارد و بر خاسته از اجتماع و سنت است، دو گروه از مردم بیشتر در اجتماعات عمومی نظیر عروسی و فاتحه‌خوانی به کار می‌برند که می‌تواند نوعی از ارزش قائل نشدن به زنان و انکار حضور آن‌ها در جامعه تلقی شود:

گروه اول کسانی‌اند که آگاهانه و به‌طوری عمدی براساس همان دید زن ستیزانه‌شان، حقی برای زنان قائل نیستند و آنان را جنس دوم و یک مرتبه پایین‌تر از مردان می‌دانند و سالیان سال باعث تضییع حقوق آنان گردیده‌اند و نیز سرسختانه از این دیدگاه حمایت می‌کنند.

گروه دوم کسانی‌اند که ناآگاهانه و غیر عمدی، بدون این که توجهی داشته باشند، آن را بر زبان می‌آورند. در این میان شاعران، نخستین کسانی بودند که بر ضد اوهام و خرافات و افکار تحجرآمیز برخاستند و اشعار تند و انتقادی خویش را بر ضد مفکوره‌های خرافی و سنت دیرینه علیه جامعه زن‌ستیز سروده‌اند (۳۴).

شعر زیر از باور بامیک، انتقادی است از باورهای مردم درخصوص زن و نیز نوعی شناخت بهتر از مقام زن که بعد اخلاقی و تربیتی آن مورد نظر است:

ای مرد، زن‌ستیزی خود را مهار کن
جولان اسب کور تو خَش، قرار کن
دام تو نیست زن که خریداری‌اش کنی
گاهی برانی از خود و خودداری‌اش کنی
زن‌ها نه تخت مشق ستم‌های عالم‌اند
زن‌ها نه از برای سیه‌پوشی و غم‌اند
عشق است زن، شجاعت بسیار و رابعه
جنگ است زن، تلاطم و توفان و فاجعه
دوشیزه و «سیاه سر» و «فامیل» و «خانه» نیست
نامش به نامه‌های عروسی نشانه نیست

اکسیر هست، لعبت تکثیر نیست زن
ماشین نسل پرور پیگیر نیست زن
جاگیر هست، یکسره جا، گیر نیست زن
آزاد هست، بسته به زنجیر نیست زن (۴)

کلمات سیاه سر، عیال، خانه، فامیل، کوچ، عاجزه و ... با این که در جامعه به وفور به کار می‌رود، در اشعار نیز فراوان بازتاب داده شده است. نمونه دیگر در شعر زیر از یحیی جواهری است که به نوعی از افکار و برداشت عوام درمورد زن پرده برمی‌دارد:

گفتند زن کنیزک مرد است تا که هست
در لفظ ما «سیاه سر» و ننگ روزگار
این جا زن است «مادر اولادهای مرد»
زن کلفت است کلفت ارباب و قریه‌دار
فانوس عشق را به لگد می‌زنند قوم
زن را صدا کنند عیال فریب‌کار (۱۵)

چنانکه گفته شد اصطلاح «سیاه سر» بیشتر در اجتماعات بر سر زبان‌های مردان است و مورد استفاده قرار می‌گیرد. در شعر زیر لینا روزه حیدری به لفظ «سیاه سر» در جامعه‌ای که او را به این نام صدا می‌کند، اشاره دارد:

من مادر زمین و تو خوانی سیه سرم
این عزت مرا تو به زعمت سیه مکن (۲۶)

نگ بودن دختر در فرهنگ عامه

همان‌گونه که در دوره جاهلی در قبایل عرب، تولد دختران ننگ پنداشته می‌شد و آنان را زنده به گور می‌کردند، متأسفانه امروزه نیز در برخی نقاط عقب مانده در جوامع، داشتن و تولد دختر حقیر شمرده می‌شود. عوامل زیادی درباره این حقیر شماری وجود دارد؛ عواملی چون فقر اقتصادی سبب شده است که پسر نان‌ده و دختر نان‌خور تلقی شود و طبیعتاً اختلاف جنسی ملاک اقتصادی و طبقاتی شود؛ مرد می‌شود طبقه حاکم و زن طبقه محکوم. در جامعه امروزی ما، فقر و تهی‌دستی یکی از عوامل اساسی است که به سبب آن دختران در خانواده‌ها جایگاه مساوی با پسران نداشته باشند و با دید این که «دختر مال مردم است» به آنان بی‌اعتنایی شود. براین اساس در جامعه امروزی زنان مجبورند که درد زایمان چندین دختر را تحمل کنند تا این که پسری به دنیا بیاورند و هربار محکوم به مرگ شوند و ذلت و خواری بکشند چون اگر فرزند دختر باشد باید در زندگی از خیلی حقوق محروم شود (۲)، (۲۱)، (۳۵)، (۱)، (۲۴).

در شعر زیر شاعر به تولد یک دختر اشاره دارد؛ وقتی دختری تولد می‌شود در خانواده یک فاجعه تلقی می‌شود. از لحظه متولد شدن یک دختر چقدر همه غمگین می‌شوند و روحیه غم به خود می‌گیرند: «نگاه‌های مضطرب/ انتظار کشنده/ سوال‌های پی در

نوجوانان در مرزها و شهرهای میزبان به گونه‌های متفاوت قربانی گرفته و می‌گیرد. مهاجرت یک پدیده اجتماعی است و مصائب، اثرات مخرب و ویرانگر آن را همه مردم متقبل می‌شوند. بر این اساس اشعاری که توسط شاعران پرداخته و سروده شده است، مخاطبشان عموم مردم است نه قشر خاص. یکی دو مورد از این شعرها را در زیر می‌آوریم.

ابوطالب مظفیری از شاعران دیار مهاجرت در ایران است که خود درد دوری و بی‌وطنی را چشیده است. او یک مثنوی دارد به نام «مادر» که در حقیقت شعری است مادرانه و درد دل یک فرزند با مادرش؛ در قسمتی از آن مثنوی ضمن یاد نمودن از شعله‌ور شدن جنگ‌های داخلی، ایجاد هرج و مرج در کشور و سرگردانی بی-سرنوشت ماندن مردم افغانستان اعم از زن و مرد بعد از چهل سال جنگ، به سختی‌ها و رنج‌هایی می‌پردازد که مهاجرین با آن‌ها روبرو هستند. یکی از آثار تلخ این مهاجرت‌ها، کشته شدن دختران جوان در مرزها و گیر افتادن‌شان به دست قاچاق‌بران است:

پرسیده‌ای که ماه چه شد، اختران چه شد
من مانده‌ام که وسعت این آسمان چه شد
دوشیزگان قریه بالا کجا شدند
گلچهره و گل‌آغه و گلشا کجا شدند
گلشا شکوفه داد، جوان شد، عبوس شد
در دشت‌های تفته تفتان عروس شد
گلچهره - خوش به حال غمش - غصه سیر خورد
یک شب کنار مرز وطن ماند و تیر خورد
از او نشان سرخ‌پری مانده است و هیچ
از ما فقط شکسته‌سری مانده است و هیچ (۱۹)
در شعری دیگر محمد شریف سعیدی از شاعران مشهور، با بیان تند انتقادی، غیرت مردان وطن را زیر سوال می‌برد و به مهاجرت و آه و ناله کودکان در اردوگاه‌ها اشاره می‌کند و از گروگان شدن دختران به دست قاچاق‌بران و نامعلوم بودن سرنوشت آن‌ها که چه خواهند شدگله می‌نماید. (۲۹).

بازتاب انواع خشونت علیه زنان

خشونت و بی‌عدالتی علیه زنان یکی از پدیده‌های اجتماعی در افغانستان و از موضوعات مورد توجه شاعران است. خشونت‌ها و بی‌عدالتی‌ها، خود نوعی زن‌ستیزی است. این «زن‌ستیزی یا میزوژینی عبارت است از تنفر یا بیزاری از زنان که غالباً از طرف مردان درخصوص جماعت زنان اعمال می‌شود. در تاریخ جوامع انسانی انواع زن‌ستیزی مشاهده شده است. در نوع اول و افراطی آن بعضی از مردانی که دارای این بیماری هستند دچار حالت بیزاری از زنان‌اند، فقط به دلیل این‌که آن‌ها زن هستند. نوع دوم

پی/ بوی اسپند سوخته و دود/ صدای مهره‌های شیشه‌ای یک تسبیح/ طنین صلوات و دعای مادر کلان/ فضای گرم و دم کرده یک اتاق/ ازدحام زنان/ و چشمان خسته یک مادر/ در انتظار تولد پسری!!/ درست در همان لحظه تو می‌آیی/ زمان می‌ایستد/ نفس در سینه حبس می‌شود/ و صدا در گلو خفه/ اتاق خاموش و چشم‌ها میخ‌کوب بر زمین/ مادر چشمانش را می‌بندد و زوزه‌های زنان گوشش را پر می‌کند که/ «خیر است دفعه دیگه بچه می‌شه»/ بعد از تسلیت‌ها تو را در تکه‌ای می‌پیچند/ و در گوشه‌ای می‌گذارند/ تو دیگر دست به دست نمی‌چرخ/ کسی بر گونه‌هایت بوسه نمی‌زند/ و پدر/ با افتخار و سرور نمی‌خندد/ تو از همان لحظه اول، سنگینی حجم هستی‌ات را در این دنیا با تار و پود وجودت/ حس می‌کنی/ از خانه‌یی که تو به دنیا می‌آیی/ نوای شادی و سرور بر نمی‌خیزد/ هیچ کس گوسفندی برایت قربانی نمی‌کند/ و پدر/ صدقه‌یی برای سلامتی و طول عمرت/ نمی‌دهد/ در خانه‌یی که تو به دنیا می‌آیی/ طاق‌هایش مزین به قرآن است/ اسم محمد(ص) بر دیوار آویخته/ اما کمتر کسی سوره النسا را می‌خواند/ ... / در خانه‌ای که تو به دنیا می‌آیی/ به تو می‌آموزند که گذشت و صبر و استقامت و مهربانی و بردباری و فداکاری/ جاده‌های یک طرفه‌ای هستند که فقط تو در آن سفر خواهی کرد/ در خانه‌ای که تو به دنیا می‌آیی/ از مادری زاده می‌شوی اما/ آخر نامت همیشه به نام پدر و شوهر و برادری مزین است/ و تو هم مثل خانه، مثل قالین، مثل باغ انگور/ می‌شوی جزء اشیا/ که از نسلی به نسل دیگر به ارث برده می‌شود/ ... / موهابیت سفید می‌شود/ ولی تو/ همان سیاه سر باقی می‌مانی/ و سیاهی روزگارت هرگز به سفیدی نمی‌گراید/ و تو/ در ذهن کسانی که خود پرورده‌ای/ برای همیشه و مثل همیشه/ ناقص‌العقل باقی خواهی ماند» (۲۶).

آوارگی و مهاجرت زنان

یکی از چالش‌های بزرگ در جمهوری اسلامی افغانستان مهاجرت و آوارگی مردم و پناهنده شدن چهره‌های سرشناس در عرصه سیاست، فرهنگ و ادب به دیار غربت است. جنگ، عدم امنیت مالی و جانی مردم، کشتار مردم در اثر انتحار و انفجار باعث شده که آنان ترک دیار گفته و راهی کشورهای دیگر شوند. مهاجرت نتیجه و پیامد جنگ، خشونت و بی‌ثباتی است که دامنه-گیر اقشار مختلف مردم اعم از زن و مرد به‌طور یکسان شده است. این پدیده‌های شوم باعث شده که خانواده‌های بسیاری از مردم افغانستان، به امید دست یافتن به مکان امن‌تر با تحمل سختی راه‌های پرخطر و تحمل کوله‌باری از غم و اندوه غربت، دست به مهاجرت بزنند. مهاجرت یک پدیده همگانی است و استثنایی در آن وجود ندارد؛ به همین لحاظ از زنان و مردان و کودکان و

آن که نرم‌تر و پنهانی‌تر است این که مردان از زنانی که رفتار تعریف شده ایشان - از جمله خانه‌داری، سکوت و کتک خوردن - را تحمل نکنند، متفردند» (۱۲).

خشونت‌هایی که زنان با آن مواجه‌اند فیزیکی، اقتصادی، زبانی و روانی، جنسی و اقسام دیگر است که معمولاً از طرف جامعه به زن تحمیل می‌شود. هم‌چنین اکثر این خشونت‌ها در فرهنگ و سنت مردم افغانستان جای دارد و با توجه به مصالح دینی و مذهبی و بافت فرهنگی، شکل قانونی را به خود می‌گیرد و گاهی در قوانین رسمی جامعه نیز نفوذ کرده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. نمونه‌هایی از این خشونت‌ها عبارتند از:

بریدن گوش و بینی

بریدن گوش و بینی زنان و دختران یکی از عمل‌های شنیع و شرم‌آور است که در این دوره، چندین مورد در افغانستان اتفاق افتاد. «بی‌بی عایشه» دوازده ساله در سال ۱۳۸۹ خورشیدی در ولایت ارزگان اولین قربانی این جنایت شد (۴۲)، (۴۱)، (۳۸). این عمل طالبانی به طور گسترده در اشعار شاعران نیز بازتاب داده شده است. از جمله محمد شریف سعیدی در شعرواره طولانی «بینی بریده بی‌بی عایشه» با زبان رسا و بیان تند و ادبی‌اش به تمام زوایای آن می‌پردازد. شاعر درد آن را با عمق دل حس می‌کند؛ او لاله گوش و شقیقه عایشه را به گل شقایق و تیزی و سوزش تیغ را به آهن مذاب شده تشبیه می‌کند و فریاد سر می‌دهد که این جا (افغانستان) هرکاری می‌تواند اتفاق بیفتد: «و سوگند به سنگ / که چقماق می‌زند بر شقیقه شقایق / و سوگند به آتش / که از تیغ آبدار / می‌چکد در لاله گوش بی‌بی عایشه / و سوگند به صبح / که تنفس می‌کند بینی بریده بی‌بی را / و سوگند به باد / که دختر کوچکی را بر گور می‌رقصاند / در دشت‌های عاد / و خیمه کفن سپاهی است / پر از لکه‌های باکره در دشت‌های انجماد / و سوگند به شرم / که شرنگ مزه‌بی دیگر دارد / و چوری چار و ناچار حلقه‌ای است / که دختران کوچکی / با دست‌های خویش کنده‌اند / تا یوسف‌های شان را / از دهان گرگ به دهان چاه اندازند» (۳۰).

قتل، سنگسار و شلاق

سنگ‌سار کردن و شلاق زدن مجازات زنا در اسلام است که افراد محکوم به آن طبق قانون شریعت اسلامی و با شرایط و شواهد خاص محاکمه می‌شوند. حکم زنا درباره افراد محکوم در قوانین بعضی کشورهای اسلامی اجرا و عملی می‌شود، اما در کشور اسلامی افغانستان، حکم سنگ‌سار و شلاق در موارد زیادی فقط از طرف حکومت امارات اسلامی (طالبان) و مفکوره‌های تکفیری در مورد مردان و زنان به اجرا گذاشته شده است. قتل، به دار آویختن و خودکشی زنان نیز از جمله خشونت‌هایی است

که در جامعه ما چه در زمان حکومت طالبان و چه بعد از آن در عصر دموکراسی اتفاق افتاده است. نه تنها در شهرهای بزرگ افغانستان بلکه بسیاری از این جنایات در مناطق دور دست و روستائین از زنان قربانی می‌گیرد. شعر زیر به سرنوشت زنان در تمام شهرها اشاره دارد. سرنوشت تاریکی که گویا قسمت و تقدیر زنان با آن گره خورده است:

این‌جا عروس طایفه من بدون جرم
در کوه‌پایه‌ها شود آماج سنگ‌سار
زن را به تازیانه تحقیر بسته‌اند
در کابل و هرات و به هلمند و قندهار
زن، رنج‌نامه‌هاش به من قصه کرد و گفت:
تقدیر در پیاله ما ریخت زهر مار
فانوس عشق را به لگد می‌زنند قوم
زن را صدا کنند «عیال فریب‌کار»
وقتی فرشته‌ها همه اعدام می‌شوند
راه نجات نیست به جز مرگ یا فرار
باران سنگ بود و زنی در قبیله مرد
نفرین به سنگ، قسمت زن بود سنگ‌سار (۱۵)
اما سنگ‌سار کردن خانم «رخشانه» توسط گروه تندرو طالبان در ولایت غور در سال ۱۳۹۴ و به قتل رساندن بانو «فرخنده» در قلب شهر کابل در همین سال در فاصله چندماهه که توسط مردم عام به آتش کشیده شده بود، بیشتر خبرساز شد. در ویدیویی که صحنه را گزارش می‌داد، رخشانه تا گردن در گودی زیر سنگ و خاک شده بود و عاجزانه بی‌گناهی و رهایی خود را فریاد می‌زد. خدا خدا می‌گفت و جز سنگ‌های غضب شده چیزی کمکش نمی‌کرد (۳۷)، (۴۰).

زنی دیگر نیز در همین سال زیر مشت و لگد مردان خشمگین کوبیده شد. پیکرش طعمه سنگ و چوب قرار گرفت. او فرخنده بود؛ زنی که یک شب در دل کابل در کنار مسجد «شاه دو شمشیره» به اتهام آتش زدن قرآن به قتل رسید و پیکرش را آتش زدند. در حالی که از سوزاندن قرآن خبری نبود و اشخاصی برای تحریک احساسات مردم عام از نام قرآن سوء استفاده کردند (۳۸).

شعر زیر از باور بامیک به مناسبت قتل فرخنده سروده شده است. او در این شعر با شدیدترین الفاظ به نقد زمامداران بی‌مسئولیت دولت و مردمی که در این قضیه دست داشته‌اند، می‌پردازد:

این جاده دست‌های پر از شر کشیده است
پاهای خر به برهه آخر کشیده است
این جاده سنگ‌های ستم می‌کند رها
بر قامتی که ناز شده، سر کشیده است

و زنان از جمله نامناسب‌ترین انواع ازدواج‌ها در افغانستان است (۳۴).

نمونه‌هایی از قتل و سنگ‌سار، بریدن گوش و بینی زنان چون فرخنده و رخشانه که در بالا ذکر شد، نتیجه ازدواج‌های نامناسب بود. برخی اشعار نیز مؤید این ادعاهاست. شعر زیر از عروسی سخن می‌گوید که با این نوع وصلت رضایت ندارد و گریه‌های پنهانی او نشان می‌دهد که به اجبار تن به این ازدواج داده است. شاعر ضمن همدردی، عروس را مخاطب قرار می‌دهد که نگذارد کسی در زندگی‌اش دخالت کند، باید خودش سرنوشتش را رقم بزند. زینب بیات سروده است:

و تور و سایه و سرمه، شبی چراغانی
چه محشر است دو چشمان ماه پیشانی
به دست خینه ولی در دلش خطی از خون
نشسته است در این شامگاه طوفانی
و رعد و برق به هم خورد، پلک پنجره باز
شکست شیشه و افتاد باز گلدانی
صدای هلهله پیچیده است در حولی
طنین ساز آتن تا که تن برقصانی
و حق هق تو در اعماق سازها گم شد
و قطره قطره اشکی که ریخت پنهانی
صدای غم زده‌ات، ابری‌ام کند بانو
که آسمان دل من شده است بارانی
بیا که پاک کنیم ابرهای تیره و تار
به جای آن دو پرند که در بهارانی
بیا به دست خودت پاک کن از این صفحه
حروف قصه اجبار را به آسانی
طنین روشن دلدادگی بیچید باز
به سان قصه تهمینه سمنگانی (۵)

نتیجه‌گیری

یکی از موضوعات مهم اجتماعی در تاریخ معاصر افغانستان وضعیت و حقوق زنان آن جامعه است. در جامعه سنتی افغانستان، زنان بسیار در محدودیت هستند و مقام زن را چندان والا نگاه نداشته‌اند و نمی‌دارند. عامل اصلی این محدودیت‌ها یکی برخورد قوانین ناعادلانه حکومت‌های وقت علیه زنان از قبیل ممنوعیت زنان از آموزش و بستن درهای مکاتب بر روی آن‌ها مخصوصاً در دوره طالبان و عدم حضور زنان در اجتماعات بزرگ مانند استادیوم‌های ورزشی و سینمایی بوده است. دیگر فضای مردسالاری در فرهنگ عامه در خانواده‌ها که این عامل نیز بیشتر تحت تاثیر ایدئولوژی حاکم بر قوانین دولتی است. اما نگاه و بینش شاعران معاصر و امروزی افغانستان در قبال زنان مثبت است. با

این جاده مثل یک فرشته «فرخنده» زاد را در کام دیو باور خود در کشیده است این جاده از خدا و کتاب و پیمبرش بویی نبرده معنی دیگر کشیده است (۴) دیگری سحرگل نوعروسی ۱۴ ساله بود که در ولایت بغلان توسط شوهر و خانواده شوهر انواع شکنجه را دید. شکنجه‌های سختی که منجر به قطع موی سر، بریدن گوش و کشیدن ناخن‌های دستش شد (۳۹). داستان سحرگل در شعر زیر از یحیی جواهری منعکس شده است:

روز زن می‌گذرد مشکل زن می‌ماند
داستان «سحر» و مثله شدن می‌ماند (۱۴)
حمیرا نکبت دستگیرزاده نیز سروده غمگینی دارد و جریان قتل نوعروسی را به تصویر می‌کشد که در ولایت غور توسط طالبان کشته شد. این نوعروس جوان با اعضای خانواده‌اش توسط طالبان حین سفر از موتور بیرون کشیده شده، تیرباران شدند:

سنگ می‌بارید و ناهموار می‌بارید سنگ
نگ‌ها بر دست‌ها! بیزار می‌بارید سنگ
مردها در لا الا و دست‌ها در بی‌خودی
بی‌صفت، بی‌عاطفه، بیمار می‌بارید سنگ
زن میان ناله‌هایش آب می‌شد می‌چکید
سینه‌ها بی‌مهر، آتش‌بار می‌بارید سنگ
جامه‌اش از خون و چشمانش به امید نجات
بر امید و باورش هر بار می‌بارید سنگ
چشم‌های پر فروغ نوجوانش باز بود
تا مگر نوری... ولیکن نار می‌بارید سنگ
چشم‌هایش خسته می‌شد تلخ در خود می‌شکست
یاس در خوابش ولی بیدار می‌بارید سنگ
باز با الله اکبر دست‌ها و سنگ‌ها
باز با فرمان یک سنگ‌سار می‌بارید سنگ (۹)

ازدواج اجباری

مطالعات انجام شده در مورد دلایل ازدواج‌های نامناسب و اجباری نشان می‌دهد که مهم‌ترین دلیل رسوم و باورهای نادرست جامعه و در درجه بعدی ناکامی خانواده‌ها، فقر و بی‌سوادی است. البته در زون جنوب و جنوب غرب مهم‌ترین علت ازدواج‌های نامناسب عدم تطبیق قانون و عدم مجازات مسببان امر و حاکمیت افراد زورمند معرفی شده است. ازدواج‌های زودهنگام، ازدواج اجباری دختران و خانم‌های بیوه با اقارب شوهر، مهریه و شیربهایی سنگین، ازدواج‌های ناهمگون، بدل دادن، خون‌بها، فروش دختران

شاعران، برجسته و مورد اهتمام بوده است. شاعران همواره از حقوق تضییع شده زنان دفاع کرده‌اند، غیبت آنان را در صحنه اجتماع یک ظلم و ضایعه تلقی کرده، فضای حاکم بر روابط زن و مرد افغانی را ناعادلانه و غیرانسانی نشان داده‌اند.

حامی مالی

تمامی هزینه‌های این پژوهش توسط نویسندگان تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

طراحی و ایده پردازی: محمود مهرآوران، عارف حسین انصاری

نظارت و نگارش نهایی: محمود مهرآوران، عارف حسین انصاری

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان، مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

بررسی اشعار شاعران افغانستان می‌توان سیما و جایگاه زنان یا انواع زن ستیزی اجتماعی و زن ستایی را از لایه‌لای اشعارشان دریافت و با نگرش دقیق به اشعار و جهان‌بینی شاعران معاصر به نقد سنت‌های اجتماعی، نابرابری‌ها، مبارزه با ارزش‌های سنتی مردسالاری و بیان مظلومیت زنان افغانستان پرداخت. در شعر این شاعران از دو منظر می‌توان شخصیت زن را دید؛ یکی ستایش زن و دیگری بیان مسائل، مشکلات، دردها و رنج‌های زنان. ستایش شخصیت زن، سفارش به شناخت و تکریم او، ترغیب زنان به آموختن و شرکت در فعالیتهای اجتماعی و نیز برانگیختن آنان برای اعاده حقوق از دست رفته‌شان از موضوعاتی است که در مبحث توصیف و ستایش شخصیت زن دیده می‌شود. مشکلات و محدودیت‌هایی که زنان در طول این چهل سال سپری کرده‌اند نیز در اشعار شاعران بازتاب یافته است. بی‌پناهی و درونگرایی زنان، آزادی و اسارت، پنهان کردن هویت و ارزش قائل نشدن برای زنان و دختران، ننگ بودن دختر در فرهنگ عامه، از مصادیق این موضوع است. هم‌چنین، آوارگی و مهاجرت زنان و انواع خشونت‌هایی مانند بریدن گوش و بینی، قتل، شلاق و سنگسار و نیز ازدواج اجباری موارد دیگری است که در نظر

References

1. Al-Fenston, Monte Stuart. (1997). *Afghans (Place, culture, race)*, translation: Mohammad Asif Fekrat, Mashhad, Astan Quds Razavi, vol.
2. Arezoo, Abdul Ghafoor. (1998). *Black and white inside*, Mashhad: Tarane, First Edition. (PERSIAN).
3. Asi, Qahhar. (2013). *Generalities of Qahar Asi*, Mashhad: Badakhshan Publications. (PERSIAN).
4. Bavare Bamik, Enayatullah. (2016). *On the Occasions*, Kabul: Balkh Writers' Association. (PERSIAN).
5. Dorre Dari. (2016). *Literary Journal*, Cultural Institute in Dari, Tehran. (PERSIAN).
6. Dowlatabadi, Basir Ahmad. (2008). *Afghanistan Identity Card*, Tehran: Erfan Publications. (PERSIAN).
7. Erfani, Shokria. (2015). *Our sorrow does not threaten the world*, Tehran: Nimaj Publishing. (PERSIAN).
8. Farhang, Mohammad Siddiq. (1988). *Afghanistan in the Last Five Centuries*, Peshawar: Publication of Engineer Ehsanullah Mayar. (PERSIAN)
9. Fereshte Ons. (2016). *(A collection of literary abstracts in honor of women)*, Nedaye Zan Women's Institute of Afghanistan Publications. (PERSIAN).
10. Qasimi, M.N. (2020). *Reflection of Political, Social and Cultural Situation in Contemporary Afghan Poetry*, 7th National Conference on Literary Text Research entitled A New Look at Children and Adolescent Literature, Tehran.
11. Ghoobar, Gholam Mohammad. (1989). *Afghanistan in the Path of History*, Enqelab Publishing Center in collaboration with Jomhuri, Fourth Edition, Spring. (PERSIAN).
12. Hosseaini, Maryam. (2009). *The roots of misogyny in classical Persian literature*, first edition, Cheshmeh Publishing. (PERSIAN).
13. Husin. (2015). *with a lamp in hand (Afghan poetry against intellectual desire)* Kabul, Unpublished. (PERSIAN).
14. Javaheri, Yahya. (2016a). *Moon in the Cup*, Balkh: Barg Publications. (PERSIAN).
15. Javaheri, Yahya. (2016 b). *Watch the horoscope*, Kabul: Barg Publications. (PERSIAN).
16. Khalili, Khalilullah. (1990). *Collection of Poems*, Peshawar, Khavar

- Bookstore, Second Edition. (PERSIAN).
17. Korna, Lol. (2007). Afghanistan (Collection of Today's Nations), translated by Fatemeh Shadab, Tehran: Phoenix Publications.
  18. Mirshahi, Massoud. (2000). Poetry of Afghan Women, Paris: Khavaran Publications, Summer. (PERSIAN).
  19. Mozaffari, Seyed Aboutaleb. (2018). How the Eagle Dies, Tehran: Amo Publishing. (PERSIAN).
  20. Nikkhah, Abdul Rahim. (2016). Time in the Form of Language (Contents of Contemporary Afghan Poetry). Tehran: Mysticism. (PERSIAN).
  21. Nouri, Yahya. (2006). Women's Rights in Islam and the World, Tehran: Navid Noor.
  22. Partove Naderi, Nasrollah. (2005). Bloody Mouth of Freedom, Tehran: Mysticism. (PERSIAN).
  23. Partove Naderi, Nasrollah. (2008). My Unforgiven Poetry, Kabul: Maiwand Publications. (PERSIAN).
  24. Rezaei, Assadollah. (2015). Afghan Women's Participation in Socio-Political Areas, Tehran: Erfan. (PERSIAN).
  25. Rafiazade Sr, Taghavi M, Salehiniya M, Yousofi A. (2015). Representation of a female figure in the contemporary story of Afghanistan based on the novel Silver, the Girl of the Kabul Sea. Literary Criticism, Seventh Year, Winter 2014, No. 28. Pp. 113-142.
  26. Roozbeh Heydari, Lina. (2015). The Promise of Heaven, New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd. (PERSIAN).
  27. Saberi Heravi, Jalil. (2010). Poets of the Modern Age of Afghanistan, Mashhad: Nawand Publishing, Volume One, Second Edition. (PERSIAN).
  28. Saeedi, Mohammad Sharif. (2010). Large locks, Tehran: Erfan. (PERSIAN).
  29. Saeedi, Mohammad Sharif, (2017a). Alef, Lam, Meem, Dal, Second Edition, Kabul: Tak Publications. (PERSIAN).
  30. Saeedi, Mohammad Sharif. (2017b). Vertical Sleep, Kabul: Tak Publications, Second Edition. (PERSIAN).
  31. Shafaei, Abdullah. (2008). Personal Status of Shiites in Afghanistan, Qom: Al-Mustafa Al-Alamiyah Clothing, First Edition. (PERSIAN).
  32. Sistani, Mohammad Azam. (2013). The Legal Status of Afghan Women from the Amani Period to the Karzai Period, Sweden: Printing of the Knowledge of the Middle East.
  33. Soltani, Latifa. (2016). Violence against women (factors, contexts and situation of violence against women in Afghanistan, Afghanistan Independent Human Rights Commission). (PERSIAN).
  34. Tayeb, Atefeh. (2017). Stone and Sar (in the field of violence against women), Kabul: Maghsoudi Publications. (PERSIAN).
  35. The situation of men and women in Afghanistan. (2017). Central Statistics Office of the Islamic Republic of Afghanistan, Press Office of the Central Statistics Office, No. 4, Cancer. (PERSIAN).
  36. Toghyani, Ishaq and Zahir Fayeze. (2018). The crystallization of freedom in Qahhar Asi's poems, Journal of Sustainability Literature (Scientific-Research), Shahid Bahonar University of Kerman, 10th year, 19th issue, autumn and winter. (PERSIAN).
  37. 37. Daily Information: 16 Scorpio 2015, <https://af.shafaqna.com/FA/89246nv>.
  38. 38. Fararoo site: July 12, 2011 and the 3rd of Farvardin 1394: <https://fararu.com/en/news/83676>.
  39. 39. Payam-e-Aftab Information Center, 23 Cancer 2014). <https://aftabnews.ir/en/news/164036>.
  40. 40. Rokna News and Information Center: 11/26/1395. <https://www.rokna.net>.
  41. Shargh Newspaper: 17 and 18 August 2015.
  42. 42. Tabnak website: August 7, 2010: <https://www.tabnak.ir/en/news/112723>.